

Kaj uči estetika.*)

Estetika ali vednost o lepoti razklada pojem, zakone in razne pojave ali oblike lepega. Razpada v dva dela: 1. v pravi nauk o lepem. 2. v nauk o umetnosti, t. j. nauk, ki uči človeka, kako naj sam nekterim primernim zunanjim stvarjem daja lepo obliko, ali kako naj lepoto izraža v nekterih svojih delih. Drugi del razpada zopet v splošni del, t. j. v nauk o vseh umetnostih in v posebni del t. j. v nauk o posameznih umetnostih.

I. Kaj je lepo? To razložiti je zelo težavno in modroslovci se ne ujemajo v razlaganji. Pa če se tudi ne ujemajo, nas to ne sme motiti, kajti prav lahko je, da se to sploh razložiti ne da. Vsak pojem se ne da razložiti: Kdor ni videl nikdar rdeče barve, temu bi nihče ne mogel dopovedati. In tako pač moramo reči: kdor ni občutil nikdar, kaj da napravi v našem srcu prijetno čustvo lepote, temu ni mogoče dopovedati tega. Kaj drugega pa je, ako vprašamo: kdaj napravi kaka oblika na naše srce prijeten vtis? To vprašanje je lažje, in odgovor dobimo lahko po dveh potih. Moremo namreč vse lepe predmete med seboj primerjati, da spoznamo, kaj imajo vsi občnega, v katerih znakih se ujemajo. O tistih znakih moramo trditi, da so pravi vzrok lepote. Na ta način razlagajo lepoto in njene pojave realisti ali empiristi. Dá se pa lepota razlagati iz višega načela in sicer s pametjo. Po tem načelu pravimo: Vse stvari izhajajo iz neskončnega božjega razuma. Vstvarjene so pa po večnih vzorih ali idejah. Ideje so neskončno popolne, kakor Bog sam: vstvarjene reči pa so bolj ali manj popolne, kolikor bolj so podobne idejam. Ker so vse reči vstvarjene, ne morejo nikdar prav popolne biti. Ona stvar je objektivno lepa, ki se ujema v svoji obliki z idejo božjo. Za nas lepa je (t. j. v nas vzbuja lepočutje) ona ideja, ki se ujema z našo idejo popolnosti. Na ta način nekako razlagajo lepoto idealisti.

Da je kaka oblika lepa, biti mora med posameznimi deli neka razmera, ktero moremo precej natančno določiti. To medsebojno razmero raznih delov imenujemo soglasje, ujemanje ali harmonijo; smeli bi jo imenovati red. Soglasje in red je tam, kjer je mnogo stvari primerno združenih v enojno celoto. Estetika se peča zelo s tem soglasjem in z zakoni, ki veljajo za soglasje. Ker je to soglasje različno, imamo tudi več vrst lepote. Posebne vrste n. pr. so: veličastno, mično, mило, komično itd. Te vrste mora estetika popisati in razlagati po enem načelu. V večih vrstah dajo se ločiti tudi manjše vrste.

Lepo stvari se nahajajo v naravi in sicer v vseh delih narave. Bodisi da se oziramo na visoke gore, ali na širno morje, ali v jasno nebo — —; povsod javlja se nam naravna lepota. Javlja se nam tudi v manjših stvareh: naj manjše kristalno zrnice je polno lepote in zanimivosti. — Kako veliko lepih oblik nahajamo v rastlinstvu, bodisi v veliki meri na polji, v logih in vrtih, ali v mali meri na posameznih rastlinah in njihovih delih! — Drugačne oblike kaže nam živalstvo, ker živali se tudi gibajo. Da je človek najviše bitje tudi gledé svoje telesne oblike, treba je komaj opomniti.

Ker so že posamezne stvari, na katerih se javlja lepota, tako mnogovrstne, kako neštevili pojavi nastanejo v raznih skupinah, v katerih je združenih mnogo stvari! Torej se lahko reče, da je kraljestvo lepote neizmerno.

II. Človek je mali svet, mikrokosmos. V njegovi duši se zrcali vse, kar dosega s svojimi čutili. Odsevajo zlasti lepe oblike v njegovi duši, v njegovem čustvu, ker imajo do njega posebno moč. Zato je človeku prirojeno, da skuša tudi v svojem delovanju ravnati se po ideji lepote. In ne samo to: on more različno posnemati zunanje oblike v

*) Iz Matičine knjige: „Vvod v modroslovje“. Spisal France Lampe, doktor bogoslovja in modroslovja, profesor bogoslovja. Ured.

svojih delih in izdelkih. Ker ima lepota sama na sebi za človeka veliko vrednost, zato je posebna vrsta človeškega delovanja, ki se peča z lepimi izdelki. To delovanje je umetnost.

Estetika mora razkazati, kaj je bistvo umetnosti in zlasti, kakšna je razmera med umetnostjo in naravo, ali med umetnimi izdelki in naravnimi stvarmi. Kaže, ali naj umetnik naravo samó posnema, ali jo sme nekoliko pozdigovati, ali jo sme spreminjati. Pokazati mora, ktere moči ali zmožnosti da ima umetnik za umetno delovanje in ktero zmožnost da mora posebno gojiti za svoj namen. Najbolj važno je, da zna prav soditi o tem, kar je lepo in o nasprotnem, ki ni lepo. Dober umetnik ima dober ukus ali zmožnost za razsojevanje umetniških del. Poleg tega mora še paziti na prav veliko strani, da je res pravo soglasje v posameznih delih, da nobeden ne moti drugih.

b.) Ker se lepota izraža lahko z različnimi sredstvi, zato je tudi več umetnosti. 1.) Ker se v stavbah lahko izraža viša ideja, n. pr. verska ideja, morejo stavbe biti lepe in stavbarstvo prava umetnost. Ta umetnost kaže najraje in najbolj veličastno, včasih pa tudi mično. 2.) Oblike človeškega telesa in tudi drugih stvari dajo se posebno natančno izražati na kipih, ki se izdolbejo, izrezljajo v razni velikosti in raznih razmerah. Narava sama je učila človeka delati kipe, zato se je kiparstvo že zgodaj razvilo in dospelo do visoke stopinje popolnosti. 3.) Tudi slikarstvo se je z risarstvom razvijalo zgodaj, ker mu je narava kazala pot; do popolnosti razvilo se je slikarstvo le v oni dobi, ko so cvele druge umetnije. Slikarstvo deluje s črtami in barvami. Ker so pomočki te umetnosti drugačni, kakor pri kiparstvu, zato je glavna moč slikarstva na oni strani vidnih predmetov, ki se dajo izražati z barvami. 4.) Glasba deluje z glasovi. Njena moč je v harmoniji glasov. Kraljestvo glasov je zelo obširno, zato je glasba obširna umetnost. Deluje pa v ta namen, da vzbuja prijetna, a tudi veličastna čustva. 5.) Govorništvo je umetnost, v kateri naznanjamo notranja čustva, misli in želje z živo besedo drugim ljudem. Glavni pomoček tej umetnosti je govor ali živa beseda; namen tej umetnosti je, da vzbujamo v drugih enake misli in želje. Ker se kažejo v govorništvu vsi znaki, ki jih ima umetnost, smemo imenovati govorništvo pravo umetnost. 6.) Zlasti pa moramo svoja čustva naznanjati v besedah tako, da zajemamo pripomočke iz svoje domišljije, da potem z vezano ali vsaj vzvišeno besedo budimo domišljijo drugih in v tej domišljiji vstvarjamo enake predmete ali podobe in vzbujamo čustva, kakor jih imamo sami. Kdor tako rabi besedo, je pesnik. Pesništvo je najbolj obširna in največstranska umetnost, tudi se dá združiti z glasbo in govorništvom. Med govorništvom v širjem pomenu in med pesništvom ni lahko ločiti mej. Delogokrog pesništva je tako obširen, kakor daleč sega moč govora.

Ako hočemo določiti število umetnosti, ne moremo se sklicevati na soglasno mnjenje vseh modroslovcev. Eni naštevajo jih več, drugi manj. Govorništva ne sprejemajo vsi med druge umetnosti. Vendar pa bistveni nazori niso različni.

Ni težko spoznati iz našega kratkega pregleda, da je estetika na polji modroslovnem kakor cve-toča livada na širni planjavi. Med tem ko mora v drugih modroslovnih delih truditi se z vso močjo naš um, opira se estetika na zdravo čustvo. Dvoje nevarnosti namreč se je treba ogibati v estetiki: da se ne zakopljemo v kak enostranski modroslovni nauk in po tistem nauku — kakor po kopitu — ne razpravljamo cele estetike. Tako ravnanje mnogokrat silo dela posamnim pojavom. Napačno pa bi tudi bilo, ako bi se kdo kar nič ne oziral na načela in nauke zdravega modroslovja ali zdravega uma ter dal voditi se svojim čustvom. Po tej poti se nikdar ne pride do vednosti. Čustva se spreminjajo, načela resnice so pa vedno ista. Reči moramo, da po zadnjem načinu se dela več greha v estetiki, kakor po prvi. Zlasti to je obžalovati treba, da se ima vsakdo za vodnika v estetičnih vprašanjih, kdor ima le količkaj spretno pero in le nekoliko razločnje grdo od lepega.

Glavna naloga prihodnjim pisateljem estetike je, da jo spravijo v soglasje z naravnimi pravili. Kar ni dobro, tudi ni lepo. Senzualizem je hotel osvoboditi umetnost in estetiko od oblasti

nravnih zakonov. A to je v veliko škodo umetnosti in pravnosti. Gotovo je tudi znamenje slabega nravnega čustva, ako se kdo more radovati nad slabim, hudim djanjem ali nad pregreho.

Dež in sneg.

(K naravoznanstvenemu pouku v ponavljalni šoli.*)

Dež se nareja, ako se vodni mehurčki v megli čedalje bolj zgostujejo, ali pa, ako se megla čedalje bolj razhladuje in se soparji neprenehoma razstavljajo ter se potem drug drugemu približevajo, drug drugega požirajo in tako kapljice delajo, — ali pa, ako jih veter naglo požene na kak napotek. Tako nastanejo včasih posebno gorjancem zelo nevarne plohe.

Deževne kapljice so včasih le majhne, padáje vendar se povekševajo, ker zrak razhladujejo in njegovo vodo na-se vlečejo.

Množina dežja se ravna po času, v katerem se nareja in po kraji, v katerem dežuje. Navadno je množina v enem letu padlega dežja tem večja, kolikor večja je srednja toplota skozi leto bila, ali kolikor več se je soparjev narejalo. Visoki kraji imajo sicer več dežja, kakor zdolej, ker mrzle deževke padáje nove vodne mehurčke požirajo in se tako naraščajo. Razun tega se ravna množina večletnega dežja tudi po legi gorá, po vetrovih, kateri zrače z razno toploto mešajo in po drugih okoliščinah. Se vé da mora na tistem kraji brega, ki ga deževni oblaki najpred dosežejo, več dežja pasti, nego na tistem, nad katerim deževni oblaki še plavajo, ko so užé vodnega zapopadka nekaj oddali. Deževni oblaki pridejo največ od juga ali pa zahoda. Tudi po različnih mesecih in letnih časih je v raznih krajih množina dežja ravno razdeljena. V vročem pasu začénja deževati, ko solnce najvišje stoji; ko pa je nekoliko časa vedno deževalo, sledí potem stanovitno lepo vreme. Dalje od vročega pasú je dež vedno bolj in bolj razdeljen na celo leto, vendar pa tako, da sta v letu dva deževna časa, katera sta dalje od vročega pasú vedno drug drugemu bližje, dokler se ne zjedinita. Po tem zjedinjenji je dež užé na vse čase leta primerno razdeljen.

Množina padlega dežja se meri s posebno posodo, v katero se dež vjema in meri; pravi se tej posodi dežomer (ombrometer).

Kar se deževnice tiče, je ona meseca marcija in aprila posebno čista, ker je tedaj le malo gorkote v zraku in zaradi tega še soparji nič ptujega nimajo v sebi. Po toplih letnih dnevih ima deževnica mnogo ptujega v sebi, kakor, recimo: solčni prah, katerega veter v zrak požene in še več takega, ki potem z dežjem vred vdruči na zemljo pade. Nekateri ljudje potem napačno mislijo, da pada n. pr., krvav dež i. dr. Ravno tako je tudi s tistim dežjem, kateri žival na zemljo prinaša, kakor, recimo, žabice i. dr. Te so v suhem vremenu ali v prahu po stezah kakor mrtve spavale, po dežji se pa vnovič oživile, ali pa jih je bil veter odnesel.

Akoravno deževni oblaki navadno nižje plavajo, kakor drugi, so vendar največ v zračji, kjer je večni sneg. Ako tedaj soparji kaplje postanejo, tedaj te brž zmrznejo in so led, kateri se padáje staja, če je v dolnjem zračji dosti toplote; ako pa te manjka, tako pa pada led v kosminastih podobah, katerim pravimo „snežene muhe“, in to je sneg. Deževnica je tedaj največ snežnica.

Ako se pa snežene muhe ne otajajo popolnoma, ampak le v male kepice stečejo, kar je posebno jeseni in vzpomladi navadno, tedaj je to pira ali babje pšeno.

*) Poleg Pavalec-ovega spisa.

Uredn.